

Қўриқлаш хизмати ходимлари касбий компетентлигининг намоён бўлишининг ўзига хос хусусиятлари

Зулфия Мехмоновна Махмудова
Бухоро давлат университети

Аннотация: Ушбу мақолада қўриқлаш хизмати ходимлари касбий компетентлик омилларининг намоён этилиши ва ривожланишини тадқиқ этиш ҳамда унинг ўзига омилларини такомиллаштириш ҳақида фикр юритилиб, қўриқлаш хизмати ходимлари касбий компетентлиги ва сифатларини ривожлантирувчи омилларини аниқлаш, қўриқлаш хизмати ходимларидаги эмоционал ва шахслилик компонентларининг намоён бўлиши ва ривожланишини тадқиқ қилиш билан боғлиқ тадқиқот натижалари баён этилган.

Калит сўзлар: қўриқлаш хизмати ходимлари, касбий компетентлиги, компетентлик, эмоционал интеллект, шахслараро муносабатлар, касбий фаолият, ижтимоий-психологик компетентлик

Peculiarities of manifestation of professional competence of security service personnel

Zulfia Mekhmonovna Makhmudova
Bukhara State University

Abstract: This article discusses the research of the manifestation and development of the factors of professional competence of security service employees and the improvement of its own factors. related research results are presented.

Keywords: security service employees, professional competence, competence, emotional intelligence, interpersonal relations, professional activity, socio-psychological competence

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 7 июндаги 472-сон «Психология соҳасида кадрларни тайёрлаш тизимини янада такомиллаштириш ва жамиятда ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш чоратадбирлари тўғрисида»ги қарори ва мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъерий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда ушбу диссертация муайян даражада хизмат қилади.

Ижтимоий компетентлик-шахслараро муносабатлар жараёнида фаоллик кўрсатиш кўникма ва малакаларига эгаллик, касбий фаолиятда жараёнида шахслараро мулоқотга кириша олишга айтилади. Ижтимоий-психологик компетентлик мутахассиснинг шундай касбий фаолияти назарда тутиладики, бунда етарлича юқори даражада педагогик фаолият, педагогик муомалага урғу берилади. Бинобарин, ходимнинг ижтимоий-психологик компетентлигини унинг малакалари ва психологик сифатлар мутаносиблиги билан баҳолаш мумкин.

А.А.Дунюшиннинг фикрига кўра, шахснинг ижтимоий-психологик компетентлиги касбий фаолиятда инсонлар билан ўзаро муносабатда бўлиши учун зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларни амалда қўллай олиш қобилияти ҳисобланади. Бу таъриф, муаллиф томонидан қуйидаги бир неча мулохазалар орқали аниқлаштирилган:

а) компетентлик аниқ фаолият субъекти тавсифи сифатида қаралиши мумкин;

б) компетентликнинг мазмуни касбий фаолиятнинг мақсади, структураси ва махсус талабларига боғлиқ;

с) ҳиссий иродавий ва коммуникатив хусусиятлар, интеллект, шахслараро муносабатлар, ва шахснинг йўналтирилганлиги компетентликка асос бўлиб хизмат қилади.

Замонавий психологияда «эмоционал интеллект» тушунчаси кенг қўлланилиб, ушбу тушунчани фанга П.Сэлов ва Дж.Мэйерлар олиб кирдилар.

Муаллифларнинг фикрича, эмоционал интеллект - эмоцияни ифода этиш ва баҳолаш қобилияти; эмоцияни тушуниш ва эмоционал билимларга эгаллик; қолаверса, шахснинг эмоционал ва интеллектуал камолотини ўзаро бирлаштирувчи эмоционал бошқарув қобилияти ҳисобланади. “Эмоционал интеллект” терминини фанга киритилиши билан эмоционал ва билиш жараёнларининг нисбати нуқтаи назаридан тадрижий ўзгариш юз берди.

Илмий-методик адабиётларда компетенциянинг ҳам қуйидаги анъанавий таснифлари қайд этилган:

- масъулиятни ўз зиммасига олиш, биргаликда қарор қабул қилишда иштирок этиш қобилиятига боғлиқ сиёсий ва ижтимоий компетенциялар;

- маданияти, тили ва дини, келиб чиқишидан қатъий назар бошқа инсонлар билан яшашга, уларни тушунишга, ёрдам беришга ва ўзаро келишмовчиликларни бартараф этишга йўналтирилган, жамият ҳаётида учрайдиган компетенциялар;

- касбий фаолиятда ва жамият ҳаётида муҳим бўлган ёзма ва оғзаки мулоқотга эгаллигини кўрсатувчи компетенциялар.

Умуман ижтимоий-психологик компетентлик-психологик муаммо сифатида қай тариқа ва қандай ўрганилганлигини таҳлил қилиш ва талқин қилиш бугунги кунда муҳим аҳамият касб этади. Чунки ижтимоий-психологик компетентликка оид олиб борилган назарий-илмий ва амалий-услубий тадқиқотлар кўламига адекват баҳо бермай туриб, қўриқлаш хизматида фаолият юритаётган ходимларнинг ижтимоий-психологик компетентлигини касбий фаолият доирасида такомиллаштириш ва ривожлантириш масаласи ҳақида фикр-мулоҳаза юритиб бўлмайди. Юқоридаги мулоҳазалардан ҳам кўриш мумкинки, қўриқлаш хизмати ходимлари фаолиятига қўйиладиган талабларнинг анчагина масъулиятли эканлиги кўп ҳолларда ижтимоий-психологик компетентликка таъсир қилувчи омилларга боғлиқдир.

Ижтимоий-психологик компетентлик инсоннинг шахслараро муносабатга самарали киришиши ва муваффақиятли мослашувини таъминлаш учун зарур. Муаммонинг назарий таҳлиliga бағишланган бўлимда ҳам бунга алоҳида урғу берилган эдики, ходимларнинг ижтимоий-психологик компетентлигини ривожлантириш дастурини шакллантиришда назарий ёндашувларга таянмаса бўлмайди (М.И.Бобнева, А.Л.Южанинова, Г.Ю.Айзенк ва бошқалар).

Ижтимоий-психологик тузилмасининг замонавий талқинини илгари сурувчи олимлардан бири М.И.Бобневанинг қарашларига кўра, ижтимоий-психологик компетентлик шахс социал ривожланишининг индивидуал ва социаллашув жабҳаларини ўзаро уйғунлашуви оқибати эканлигини таъкидланганлиги бежиз эмас.

А.Л.Южанинова томонидан ишлаб чиқилган ижтимоий-психологик кўрсатмалар мазкур дастурни татбиқ этишнинг ўзига хос аҳамиятини белгилашга хизмат қила олади. Муаллиф коммуникатив компетенция ижтимоий-психологик компетентлик тушунчаси билан ўхшаш ва у социал тажрибаларни интериоризациялашуви туфайли шаклланишини, бу чексиз ва доимий кечадиган жараён эканлигини таъкидлайди.

Энди асосий натижалар шарҳига мурожаат этайлик..

Қўриқлаш хизмати ходимлари ижтимоий-психологик компетентлигини белгилашда шахс типлари муҳим аҳамият касб этади. Зеро, қўриқлаш хизмати ходимлари касбий фаолияти маълум даражадаги шахслилик хусусиятлари билан уйғунлашувни тақозо этади.

Қўриқлаш хизмати ходимлари ижтимоий-психологик компетентлиги, коммуникатив компетентлик, шахс типлари ва социал компетентлик каби омиллар орқали ривожланиши мумкин.

Экстроверсия-“ичкаридан ташқарига йўналтирилган” деган маънони англатиб, бу типга мойил шахслар кўпроқ одамлар ичида бўлишни ёқтиришади, ўз кечинмаларини кўпроқ атрофдагилар билан баҳам кўради. Мулоқотга киришувчан, танишлар доираси кенг. Баъзи ҳолларда уларда жиддийлик этишмайди. Одамларнинг тез ишончини қозона олади ва шунингдек, тез хафа қилишга ҳам мойил.

Интроверсия - “ташқаридан ичкарига йўналтирилган” деган маънони англатиб, бу типга хос шахслар оғир, вазмин, кўнгли нозик, бепарво, дўстлик қоидаларига қатъий амал қиладиган, мулоқот доиралар чекланган, тортинчоқ, кўпроқ ўзларининг ички дунёлари билан банд ва ёлғизликни ёқтирадиган. Таърифдан кўринаптики,бу типга мансуб шахслар социал алоқаларда, шахсларо муносабатни ижобий ташкил этадиган, ижтимоий муҳитга тез мослаша оладиган инсонлар эканлигини пайқаш мумкин.

Бунда экстрове́рт типдаги ходимнинг мулоқотни синчковлик билан олиб боришлари, суҳбатдошнинг ҳиссиёти, кечинмаси, хоҳиш истакларини тушуниш қобилиятлари яхши ривожланган экан. Бу эса уларда фаолиятларини хушқайфият билан амалга оширишлари, муносабатларда дуч келиши мумкин бўлган нохушликларни вазминлик, босиқлик ва ортиқча эҳтиросларга берилмасдан ҳал этишга кириша олишлари билан бирга, коммуникатив компетентлик қобилияти ва невротизмнинг пасайиши ҳам экстрове́рт типдаги ходимлар учун характерли эканлигини кўриш мумкин.

Аммо экстрове́ртларда «шахсларо ўзаро таъсирлашувни таҳлил этиш»нинг пасайиши ва интраве́ртлардаги ўзаро таъсирлашувларда бир оз бўлсада ўсиш ҳолати қайд этилмоқда. Буни кўриқлаш хизмати ходимларининг кузатувчанлиги, шахсларо ўзаро таъсирлашувларда вазминлик билан ёндашишлари, суҳбатдошларга муносабат билдиришда сўзларни ўз ўрнида кўйиб ишлатишлари, муомала жараёнидаги кескинликларда ортиқча асабийлашмаслик ва эҳтиёткорлик билан иш тутишлари оқибати эканлиги билан изоҳлаш мумкин.

Тадқиқотимиз давомида кўриқлаш хизмати ходимлари социал-психологик компетентлиги омилларини ҳар бири ўзига хос динамикаси ва натижасига эга эканлиги қайд этилди ва бу услуб, ўз навбатида, ижтимоий психология фанидаги социал-психологик компетентлик самарадорлигини белгилашда муҳим аҳамият касб этиши табиий.

Кўриқлаш хизмати ходимларининг социал-психологик компетентлигини ривожланишида шахс типларининг ўрни бекиёс. Кўриқлаш хизмати ходимларларининг касбий фаолиятига йўналтирилган талабларнинг ўсиб борганлиги ҳамда ижтимоий тажрибаларнинг шаклланганлигига боғлиқ бўлиши мумкин.

Кўриқлаш хизмати ходимларининг социал-психологик компетентлик омиллари кўрсаткичларининг ошиши бевосита уларнинг касбий фаолиятида тажрибанинг ошиши билан бир қаторда ижтимоий кўникма ва малакаларни шаклланиши билан ҳам боғлиқ.

Умуман, кўриқлаш хизмати ходимлари шахсий ва касбий фаолияти уйғунлигининг намоён этилишида муҳим аҳамият касб этувчи социал-психологик компетентликни кўрсаткичларига баҳо беришда, уларнинг адекват мулоқотмандлиги, адекват эмоционал муносабати каби омилларини чуқур ўрганиш, таҳлил қилиш ва тегишли эмпирик хулосалар чиқариш орқали суд психолог экспертлари касбий фаолият компетентлигини таъминлаш мумкинлиги яна бир бор ўз тасдиғини топди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Maxmudova Z.M., Olimov L.Ya. Social Psychological Characteristics Of Psychological Defenses Manifested In Adolescents In Extreme Situations. Вестник интегративной психологии журнал для психологов. Выпуск № 22, 2021 г. С 233-237.

2. Elov Z.S. Causes and analysis of suicidal thoughts among adolescents. EPRA International Journal of Research and Development (IJRD). Volume: 6 | Issue: 11 | November 2021 75-76

3. Elov Z.S. Conditions and the reasons of cases of the suicide among the staff of law-enforcement bodies. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol 5 2017

4. Elov Z.S. Psychological influence of speech disorders and the causes that cause them on the child's psyche. Academicia globe: inderscience research volume: 3, issue 1, january-2022 39-42

5. Elov Z.S. Researches of the Reasons Conditions, Fastors of Suicide Rick Intellectual Archive Volume 5 Number 1. 2016. 49-53

6. Elov.Z.S. Қадимги халқлар урф-одатлари ва ривожланган жамиятда ўз жонига қасд қилишнинг ижтимоий психологик сабаблари. Тарих ва бугун (қадимги халқлар урф-одатлари ва бугунги замон) Jamiyat va innovasiyalar. 10.2021 169-173.

7. F.F.Usmonov, Z.S.Elov. Suicide – as a global problem facing humanity. Web of scientist: international scientific research journal. Volume 3, Issue 2, Feb.,2022. 349-354

8. Maxmudova Z.M., Olimov L.Ya. O`smirlarda ekstremal vaziyatlarda psixologik himoya mexanizmlarini shakllantirish. Monografiya. “Buxoro viloyat bosmaxonasi MChJ” nashriyoti. Buxoro. 2021. -B. 160.

9. Maxmudova Z.M., Olimov L.Ya.. Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya. "Durdon" nashriyoti. Buxoro. 2021. -B. 600.
10. Olimov L, Avezov O. Social Psychological Characteristics Of Psychological Defenses Manifested In Adolescents In Extreme Situations. International Journal of Scientific & Technology Research. volume 9, issue 02, february 2020. P 2784-2786.
11. Olimov L.Ya, Maxmudova Z.M. Psychological peculiarities in stressful situations and social psychological features of coping behavior manifestation. "Science and Education" Scientific Journal. February 2022/ Volume 3 Issue 2. www.openscience.uz 1324-1333.
12. Olimov L.Ya. Psixodiagnostika va psixometrika asoslari. Darslik. "Durdon" nashriyoti. Buxoro. 2021. -B. 747.
13. Olimov L.Ya. Umumiy psixodiagnostika. "Durdon" nashriyoti. Buxoro. 2020. -B. 1103.
14. Z.Elov. Qobiliyatning shaxs psixologiyasidagi o'rni va Danning-Kryuger effektipedagogik mahorat 2021/10/30 Номер 5 Страницы 143-144
15. Олимов Л.Я, Махмудова З.М. Психодиагностикани автоматлаштириш ва фанни ўқитишда инновацион педагогик ва ахборот-коммуникацион технологиялардан фойдаланишнинг ўзига хослиги. Масофавий таълимни ташкил этишнинг педагогик-психологик жиҳатлари мавзусидаги Республика илмий-амалий анжуман материали. Тошкент., 2021. –Б. 489-493.
16. Олимов Л.Я. Бахрамова М.Р. Формирование личности преподавателя в процессе самовоспитания. Вестник интегративной психологии.(журнал для психологов). 2018 год, Выпуск 17. 131-133 ст.
17. Олимов Л.Я. Социально-психологический подход к исследованию конфликтов. Вестник интегративной психологии.(журнал для психологов). 2019 год, Выпуск 19. 379-381 ст.
18. Олимов Л.Я. Теоретические основы педагогической технологии. Вестник интегративной психологии.(журнал для психологов). 2018 год, Выпуск 18. 163-165 ст.
19. Олимов Л.Я. Теоретический анализ проблемы креативности в психологии. Вестник интегративной психологии журнал для психологов. Выпуск № 23, 2021 г. С 237-241.
20. Олимов Л.Я., Жумаев Н.З. Педагогическое общение педагога со студентами. Вестник интегративной психологии.(журнал для психологов). 2017 год, Выпуск 15. 198-203 ст.
21. Олимов Л.Я., Махмудова З.М. Диагностика Управленческих Способностей. Вестник интегративной психологии журнал для психологов. Выпуск № 2, 2020 г. С 204-209.

22. Олимов Л.Я., Махмудова З.М. Психологические механизмы девиантного поведения. Психология XXI века. Ярославль., 2020. –С. 125-127.
23. Олимов Л.Я., Махмудова З.М. Стрессли вазиятларда психологик ҳимоя механизмлари ва копинг хулқ-атвор намоён бўлишининг ижтимоий психологик хусусиятлари: стрессли вазиятларда психологик ҳимоя механизмлари. Psixologiya ilmiy jurnali. 2020 yil, 4 son 109-115 b.
24. Элов З.С. Замоनावий жамиятда суицид (ўз жонига қасд қилиш) муаммолари. Eurasian journal of Law, Finance and Applied Sciences. 2(2021): EJLFAS 26-28
25. Элов З.С. Исследования причин условий, факторов суицидального риска. Евразийский юридический журнал. 7 (86) 2015. 310-312
26. Элов З.С. Психологические особенности самоубийств среди сотрудников ОВД. Психология XXI столетия. 2020 401-403
27. Элов З.С. Суицид - ўз жонига қасд қилиш ижтимоий психологик муаммо сифатида. Conference on social and humanitarian research. International Conference on Social Humanitarian Research 17-18 th September, 2021 Poland 188-189.
28. Элов З.С. Суицидал уринишларни содир этишга сабаб бўлувчи асосий омиллар (Ички ишлар органлари ходимлари мисолида). Psixologiya. 2(18) 2015. 82-87
29. Элов З.С. Суицидал хулқ шаклланиши ижтимоий-психологик муаммо сифатида (ички ишлар идоралари ходимлари мисолида). Psixologiya. 3(23) 2016. 62-72
30. Элов З.С. Теоретические основы суицидального поведения. Psixologiya. 4(16) 2014. 20-24.